

Bokrecension | Sofija Lazić Pedersen

Standardiseringen av lutherska gudstjänsters sång i Finland och Ingermanland under 1800-talet

Korkalainen, Samuli (2022) *The Standardisation of Lutheran Congregational Singing and Liturgical Melodies in Nineteenth-Century Finland and Ingria*. Helsingfors: Sibeliusakademien vid Konstuniversitetet.

(<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-329-235-2>)

Det som vi idag kan tycka är självklart, som att alla sjunger samma ton eller ackord samtidigt har inte alltid varit så. På tidigt 1800-tal fanns lokala variationer och ibland personliga variationer av alla sjungna moment, vilket märktes tydligt i gudstjänsten i form av polyfoni. Därför avslutar en biskop i Borgå stift en visitation med uppmaningen att alla ska börja och avsluta en psalmvers samtidigt (!). Standardiseringen var sålunda ett sätt att få folk att sjunga lika men kallades inte så av sin samtid, utan ansågs vara "förbättringar".

Dock visar Korkalainen också att det nu är någras ideal (musikers och kanske prästers) som införs och det är inte entydigt med församlingens insjungna och invanda sätt att sjunga. Denna standard ska församlingen lära sig. Här får klockaren en central roll, inte sällan tillsammans med ensträngsinstrumentet psalmodikon (i Ingermanland kallad den finska fiolen) och koraler nedtecknade med sifferskrift. Antalet orglar var få, de fanns bara i en tredjedel av församlingarna vid 1800-talets slut. Organisten och klockaren kunde komma att bli musikaliska konkurrenter, vilket skapade en musikalisk förvirring i gudstjänsten, som i värsta fall fick församlingen att helt sluta sjunga, då det var oklart vem av de båda man skulle följa. Det var inte bara en tid av standardisering av melodier, utan också av undervisning, såväl den som klockare och organister fick, som den undervisning de i sin tur gav församlingen.

Den som fördjupar sig i Samuli Korkalainens avhandling av standardiseringen av liturgiska melodier, får också en djupare förståelse för Finlands och Ingermanlands historia och

kulturella belägenhet mellan öst och väst, liksom växlingen mellan att ingå i Sverige respektive Ryssland och hur det präglade den lutherska kyrkans liturgiska praxis i dessa delar av tsardömet under 1800-talet genom församlingssången.

Idag är Finland ett självständigt land, och Ingermanland en del av Ryssland. Båda har såväl lutherska som ortodoxa kyrkor. Den ena i majoritet och den andra i minoritet men inte samma, utan i motsatsförhållanden. Korkalainen visar hur de lutherska kyrkorna till stor del påverkades av ideal utifrån, främst i musikaliskt hänseende från Sverige och från Ryssland men också från Danmark och Tyskland, och för Ingermanlands del även Preussen, det han kallar transnationell rörelse. Men det fanns också kopplingar mellan olika lokala församlingar eller skolor, vilket han kallar translokala rörelser. Korkalainen tittar närmare på filosofiska, teologiska, politiska och samhällseliga faktorer till standardiseringen. Därför möts i avhandlingen inflytandet av såväl musiker som Haeffner och Bortniansky, som teologer som Ullman, Beck och Harnack. Genom närstudier av totalt 24 musikaliska källor av liturgiska partier, nedtecknade 1837–1906 finner han likheter och olikheter, såsom förenklingar av melodier över tid och anpassningar till finsk språkrytm men också hur olika liturgiska partier går från sjungna till lästa, eller omvänt.

Ett exempel på mötet mellan öst- och västkyrkan är standardiseringen av den lutherska kyrkans gudstjänst i Ingermanland, där mässans ordinarium under 1800-talet förväntas sjungas av fyrstämig kör snarare än av församlingen, en sorts ortodox kopia av mässan i luthersk tappning i en del av tsardömet, genom tsarens befallning. Jag förvånas annars över den mångkultur och mångreligiositet som tilläts i tsardömet, som kanske var nödvändigt för ett lyckat införlivande av storhertigdömet Finland i det stora Ryssland men inte var lika uppenbart i Ingermanland. Det är under tiden som ryskt storhertigdöme som finskan går från att vara ett kyrkligt språk till ett officiellt samhällsspråk eftersom det samtidigt pågår nationalistiska projekt i form av t ex Fennomanrörelsen. Denna bygger ett litterärt Finland från grunden, då de första romanerna på finska ges ut. Tsardömet tillät detta på ett sätt som troligtvis inte varit möjligt under den svenska enhetstiden.

I Korkalainenens avhandling möter vi de som byggde upp 1800-talets finska kyrkomusik, inte minst många olika kyrkomusiker, både de som skrev handskrifter till koralböcker och organister i de stora församlingarna. I avhandlingen finns både en översikt över psalmsång som övrig församlingssång. Den visar också den stränga syn på vad som ansågs lämpligt att sjunga i kyrkorummet, vilket gjorde att kyrkokörer på flera platser inte fick öva i kyrkan, utan enbart sjunga i gudstjänst.

Avhandlingen innehåller många exempel på församlingssångens utveckling, som hur Voglers *Hosianna* sprids över landet som stämsång på Första söndagen i advent, delvis införlivas i *Sanctus* och samtidigt banar väg för stämsång i allmänhet. Ibland följer kyrkomusiken också samhällets utveckling, som när kvinnor som utbildar sig inom kyrkomusik först förbjuds att ta fasta anställningar men där vikariat och undervisning går bra. Detta ändras så småningom men det kan vara värt att påminna sig att Finland var det andra landet i världen som införde rösträtt också för kvinnor.

Korkalainen har forskat på ett område som tidigare var outforskat och inte minst genom att skriva på engelska har han delgett många vad som lett fram till den finska lutherska kyrkans ordinarium av idag. En standardisering av folkets musik av musiker innebär också en risk för professionalisering vilket exemplet från Ingermanland, kör kontra församling, visar. I ett källmaterial som koralböcker går det inte att utläsa receptionen av den nya standarden hos församlingsborna. Korkalainen föreslår själv att undersöka samtida skönlitterära källor för detta ändamål. Enhetlig sång kan å ena sidan vara lättare att lyssna på och lära sig, men kan å andra sidan också hindra individen från att själv anse sig behövas och därmed avstå från att delta. Nog vore det spännande med ett etnohymnologiskt perspektiv, om än svårt att rättvist undersöka efter ett drygt århundrade.